

POLJOPRIVREDNI VAKUFI U BIH – MOGUĆNOSTI OBNOVE

Hajrudin BATURIĆ

UDK 061.27:28-74(497.6)

SAŽETAK: Prvi vakuf iz konstitutivnog perioda islama je poljoprivredno zemljište. Vakuf kao “trajno dobro” obavezuje zajednicu kojoj je namijenjen na održavanje, unapređivanje i obnavljanje. Osmišljavanje koristi od vakufa, funkcioniranje i održavanje je važno pitanje muslimanske zajednice. Vakuf je ekonomska baza koju su u historiji islama muslimani cijenili kao uvjet dobrog organiziranja aktivnosti od kojih zavisi stabilnost i materijalna sigurnost muslimana. U Bosni i Hercegovini poljoprivredno zemljište je često bilo predmetom vakufljenja, a u ovom radu razmatraju se mogućnosti obnove i unapređenje poljoprivrednih vakufa na području Bosne i Hercegovine, uz konkretnu razradu ključnih pretpostavki za uspješnu obnovu vakufskog voćnjaka.

Ključne riječi: vakuf, poljoprivreda, fond za obnovu nasada, Islamska zajednica u BiH

Ebu Hurejre prenosi da je Poslanik a.s. rekao: “Kada čovjek umre prestaju sva njegova djela osim u tri slučaja:

- *trajne sadake,*
- *znanja koje je ostavio pa se njime koriste ljudi i*
- *hairli djeteta koje se moli za nje-ga, (Sabihu Muslim, br. 4310).*

Uvod

Prvi vakuf iz konstitutivnog perioda islama bio je poljoprivredno zemljište; bašča zasađena palmama koju je uvakufio h. Omer, a i sam poslanik Muhammed, alejhisselam, je uvakufio svoju zemlju u Medini. U Bosni i Hercegovini poljoprivredno zemljište je često bilo predmetom vakufljenja. U šerijatu **vakuf** označava zadužbinu u ime Allaha dž.š., odnosno izuzimanje predmeta iz svoje imovine i davanje na korist zajednici. Vakuf je trajno dobro, koje prema islamskom učenju, vakifu osigurava produljenje “činjenja” dobra, i nakon smrti, a s

obzirom na kur’anski imperativ “najtecanja” u činjenju dobra, institucija vakufa konstanta je u muslimanskoj praksi. Osnovne principe korištenja vakufske imovine određuje darovatelj na temelju hadisa o trajnim djelima. Prihodi vakufa se upotrebljavaju kao opće dobro, u dobrotvorne i humanitarne svrhe ili namjere koje vakif odabere u vakfiji. Ovi su prihodi odigrali ključnu ulogu u razvoju islamske kulture i civilizacije, mnogo su pomogli u rješavanju osnovnih potreba društva i dr. Kada su u pitanju prihodi, za razliku od drugih ekonomski stabilnijih vakufa, poljoprivredni vakufi su nestabilni, zavise od niza faktora koji su promjenjive naravi, pa se može kazati da je i korist od poljoprivrednih vakufa promjenjiva. Pored promjenjivosti, poljoprivredni vakuf nosi i ograničenje u приходима, koje prvenstveno zavisi od zasada, tj. količine poljoprivredne kulture koji bi trebao donositi приход. Dakle, kada je poljoprivredni vakuf u pitanju, trajno

dobro je samo zemljište, koje samo po sebi uglavnom ne može donositi приход, ali poljoprivredno zemljište nosi potencijal da ostvari namjenu tj. приход koji će biti na korist zajednici muslimana. Zbog tog potencijala, poljoprivredni vakuf kao “trajno dobro” obavezuje zajednicu kojoj je namijenjen na održavanje, unapređivanje i obnavljanje, što je obaveza i za druge vrste vakufa.

1. Stanje poljoprivrednih vakufa u IZ-i

Vakuf je temelj razvoja islamske kulture i u najvećoj mjeri je doprinio stabilizaciji i opstanku osmanske vlasti na ovim prostorima (Čajlaković, 2009). Iako se u rješavanju socijalnih potreba muslimanskog stanovništva uključuju sadekatul-fitr i zekat ne treba ih miješati sa vakufom iz više razloga (Hasani, 2011.). Što se tiče vakufa oni više posluju po principu fondova sa jasnim razdvajanjem investicija i

rashoda (Ramić, 2008). Iz vakufskih prihoda bi se moralo prvo odvajati za troškove obnove i održavanja onog vakufa od kojeg se ubire prihod. To znači, da prihodi od poljoprivrednog zemljišta iako nepromjenljivi po prirodi jer se tako uglavnom propisuju u vakfiji, moraju doživjeti fleksibilnost u savremenom dobu kako bi opstali u trusnim vremenskim periodima i odgovorili na potrebe i izazove društva (Ramić, 2008).

Bosna i Hercegovina je zemlja brojnih vakufa i na cijeloj njenoj teritoriji postoje različite vrste vakufa: džamije, haremi, stambeni i poslovni prostori, šume, njive, voćnjaci i dr. U različitim političko-pravnim uređenjima kroz koje je prolazila BiH, vakufska imovina i nekretnine na području BiH, često su bili predmetom otuđenja od strane države, ponekad i privatnih lica. U većini ovakvih slučajeva se radi o nasilnom, protuzakonitom i antiislamskom prijenosu imovine. Tako je vakufsko poljoprivredno zemljište je doživjelo tešku sudbinu. (Mahmutović, 2007).

Trenutno stanje i perspektive poljoprivrede, a i same poljoprivredne politike u BiH ne obećavaju. Pokušaji provedbe određenih reformi, nisu se pokazale dovoljnim da bi dale rezultate, a usuđujemo se kazati ni pravu viziju u kojem pravcu će se razvijati ovaj sektor, na koji se zbog potencijala koji nosi, posebno nakon agresije i sloma teške industrije u Bosni i Hercegovini, objektivno računalo. Ovo stanje se preslikava i na poljoprivredne vakufe dugi niz godina.

Ne postoji jasna koordinacija između IZ-e i države u vezi poljoprivredne proizvodnje. Radi ostvarivanja poticaja iz poljoprivredne proizvodnje, zaštite proizvodnje, usklađivanja i uvođenja novih tehnologija u poljoprivredi, trebala bi postojati saradnja između npr., Vakufske direkcije i nadležnog ministarstva za poljoprivredu. Iako propisi i odluke o nadležnosti i odgovornosti upravljanja vakufima i korištenje prihoda sa istih to ne predviđaju, ova saradnja je zahtjev, koji bi prvenstveno mogao donijeti bolje rezultate i tako željeni

rast, od kojeg višestruke koristi imala i država i šira društvena zajednica, Islamska zajednica ali i korisnici poljoprivrednih vakufskih zemljišta.

U cilju unapređenja vakufskih poljoprivrednih zemljišta, standardizacija je nužna: od procjene i kategorizacije zemljišta preko oblikovanja prosječne cijene proizvoda kroz troškove obrade, održavanja i zaštite poljoprivredne proizvodnje i dr. Nakon provođenja standardizacije na uvakufljenom poljoprivrednom zemljištu sa nasadom npr. voća, industrijskog bilja ili neke druge kulture, otvara se mogućnost obaveze korisnika da se pridržava tehnologije i standarda u poljoprivredi.

Poljoprivredna proizvodnja na vakufskim zemljištima je pitanje organizacije IZ-e od konkretnog upravitelja; medrese, džemata, preko džematskih odbora, medžlisa do Vakufske direkcije. Imajući u vidu, prilike u kojem danas funkcioniraju poljoprivredni vakufi postoje i primjeri prema kojim se može nazrijeti napredak u upravljanju poljoprivrednim vakufima, naprimjer projekt unapređenja korištenja vakufske imovine u Medžlisu islamske zajednice Bijeljina i koji mogu biti primjerom i drugim upraviteljima na koji način započeti odgovornije i transparentnije upravljanje.

2. Primjer: kako obnoviti vakufski voćnjak

Vakufsko poljoprivredno zemljište služi za poljoprivrednu proizvodnju tokom jedne ili više godina, ali vakufsko poljoprivredno zemljište se najčešće iznajmljuje na period od jedne godine. Što se tiče poljoprivredne proizvodnje koja zahtjeva više godina za ostvarenje prinosa, pred upraviteljem vakufa se postavlja dilema: da li je veća korist dugogodišnji najam nekom korisniku ili dodatno ulaganje u vakuf samog upravitelja (npr. medžlisa), a prinos i samim tim potencijalni uvećani prihod s tog zemljišta bio direktno uloženi u ostvarenje namjene određenog vakufa ali i njegovo unapređenje. Nas zanima ovaj drugi model

u poslovanju vakufa. Neodgovorno gazdovanje i raspolaganje vakufskim voćnjacima dovelo je do devastacije i zapuštanja mnogih takvih vakufa širom Bosne i Hercegovine. Korist od plodova se trošila bez planskog ulaganja (Ramić, 2008). Zbog prirode ove vrste vakufa neophodno je imati poseban fond za obnovu nasada. Doduše, postoje i drugi načini obnove nasada ali bi ovaj morao biti sistematski provoden, kako bi se iz dobiti od prodaje voća odvajalo za nove nasade. Ovakav način poslovanja bi mogao biti najuspješniji oblik poslovanja vakufa u islamskom svijetu. Jednostavnije kazano, ako je zemljište vakuf onda to zemljište treba da prati fond za poslovanje na tom zemljištu. To je odvajanje poslova investiranja od raspodjele prihoda od vakufa (Ramić, 2008).

2.1. Fond za sadnice

Ovaj fond bi se koristio namjenski s ciljem da se produži trajnost vakufa. Zapravo, po svom smislu vakuf ne može nestati osim ako propadne ili se izgubi. Tako bi ovaj fond čuvao vakuf od propadanja. Ovdje se dotičemo izuzetno važnog pitanja a to je dugoročno i kratkoročno planiranje i stabilni razvoj vakufa (Ramić, 2008). Svako vakufsko zemljište treba imati svoj plan ulaganja kako bi što duže kroz vrijeme donosio korist. Jer to i jeste cilj vakufa - dugoročna korist. Konkretno, osmišljavanje načina i modela fonda za sadnice je važno pitanje, njegova realizacija ne mora nužno ovisiti od prihoda određenog vakufa, ali bitno je da on postoji i da je funkcionalan. Tada bi bilo moguće razvijati i ideje koje se sada čine dalekim, npr. vakufski rasadnik voća.

2.2. Usmjerenost na infrastrukturu i trajne investicije.

Zbog zahtjeva moderne poljoprivredne proizvodnje vakufska zemljišta trebaju imati određenu infrastrukturu od koje zavisi efikasna poljoprivredna proizvodnja. Ne može se zamisliti poljoprivreda bez navodnjavanja,

protugradne, agrotehničke, biološke i hemijske zaštite. U cilju održivog razvoja poljoprivrede neizostavno je partnerstvo, specijalna proizvodnja, osiguranje tržišta, subvencije, ekološka proizvodnja i td. Uvidom u određenu parcelu vakufskog zemljišta neophodno je procijeniti sve parametre infrastrukture i investiranja:

- Nagib terena radi obrade mehanizacijom (agromelioracija),
- Izloženost terena suncu (ekspozicija),
- Visinska dostupnost i stabilan prilaz (valorizacija),
- Udaljenost od centra (geopozicija),
- Biološka vrijednost postojećeg zemljišta (monitoring),
- Hemijska analiza tla (pedologija), (Kisić i sur, 2011).

Kod poljoprivrednih vakufa koji su pod voćem treba obratiti pažnju na:

- održavanje nasada,
- obnavljanje stabala voća,
- klimu u regiji,
- vremenske uvjete tokom godine,
- nagib terena i
- kvalitete zemljišta (Matić, 2004).

2.3. Kultivacija tla

Najbolje je prije podizanja nasada voćki u vakufskom zemljištu držati se standarda u poljoprivredi. Na prvom mjestu to je kultivacija. Nažalost, praksa je da se uvakufjava ono zemljište koje je ionako teško obrađivati iz više razloga. Shodno vrsti zemljišta može se procijeniti i vrsta usjeva ili nasada koji bi se eventualno na tom zemljištu mogao kultivirati a time i vakufsko zemljište na najbolji način iskoristiti. Za potrebe kultivacije troškovi uobičajeni za ovaj posao su: oranje, sitnjenje, miješanje zemljišta, uništavanje korova, unošenje

mineralnih gnojiva i stajskih đubriva. U održavanju vakufa ovaj posao je dosta zanemaren jer se vrlo često troškovi ovih poslova ne mogu naplatiti iz dobiti od istog vakufa. Zato se iznajmljuju u besćenje, simbolične najamnine ili se jednostavno zapuste zbog nemogućnosti da vakufsko poljoprivredno zemljište pokriva troškove svog održavanja.

2.4. Oživljavanje vakufa

Kada su plemena Džuhejni i Muzejni propustili da u roku od tri godine unaprijede zemlju koju im je Poslanik, a.s., dodijelio, oživio tvore je i pripitome, h. Omer je donio naredbu da im se zemlja oduzme (Ćerimović, 1935). Ova praksa h. Omera je veoma korisna za oživljavanje poljoprivrede na vakufima. Ona obavezuje korisnike vakufa na stalno korištenje vakufskog zemljišta, davanje u najam ili ulaganje. Za što bolje iskorištavanje vakufskog zemljišta potrebno je prvo, imati viziju šta to želimo potom, uraditi projekte investicija, proširivanje i pokretanje različitih djelatnosti i kultura na vakufskim zemljištima, raznim usjevima, kulturama i nasadima. Osmišljavanje koristi od vakufa, funkcioniranje i održavanje je važno pitanje svakog džemata. Vakuf je ekonomska baza koju su u historiji islama muslimani cijenili kao uvjet dobrog organiziranja islamskih aktivnosti od kojih zavisi stabilnost i materijalna sigurnost muslimana.

2.5. Poticaji u poljoprivredi

Poticaji države u poljoprivrednu proizvodnju i podizanje novih nasada voća je prava šansa za oživljavanje vakufa i pokrivanje troškova podizanja novog nasada. O ovoj temi se ne

govori dovoljno iako je regulirana zakonom na svim nivoima državne vlasti. Vakufi funkcioniraju po šerijatskim propisima pa ne bi trebalo biti nikakvih poteškoća da se donese uredba o uspostavljanju saradnje sa državnim organima za poljoprivredu. Razvoj i unapređenje poljoprivrede je državni interes koji se prenosi i na vakufska poljoprivredna zemljišta.

Zaključak

Vakuf je trajno dobro, a Allah dž.š., zapovijeda davanje sadake na mnogo mjesta u Kur'anu, a.š., Musliman može davati milostinju više puta dok je na ovom svijetu, a može je učiniti trajnom. Vakuf se mora održavati, unapređivati i obnavljati kako bi duže trajao. To se posebno odnosi na poljoprivredna zemljišta gdje se proizvodnja na njima prilagođava promjenama i uvjetima na svjetskom tržištu. (Matić, 2004). Poljoprivreda je temelj opstanka ljudi jer se bavi njihovom ishranom. Potrebe vremena zahtijevaju da poljoprivreda bude profitabilan posao uz osiguranje zarade od uloga. Zbog toga u poljoprivrednu proizvodnju na vakufskim zemljištima treba ulagati.

Iako trenutno postoje naznake da postoji htijenje da se kroz institucije IZ-e popravi stanje na poljoprivrednim vakufima, valja istaći da svaki vakuf ima svog vakifa koji se treba pobrinuti za što duže trajanje imovine koju uvakufjava. Vakufi imaju jasnu ulogu u islamskom društvu – donose korist ljudima a vakif od toga ima sevape i nakon svoje smrti. Vizionarstvo u upravljanju vakufima, pa i poljoprivrednim je ključ, za njihovo unapređenje.

Izvori i literatura

Ćerimović M.A. (1935) *O vakufu*, Sarajevo, Državna štamparija. Sarajevo.
Ramić Š. (2008). Institucija vakufa u Bošnjaka između tradicije i izazova savremenog doba. Mehmedalija,

Hadžić (ur.) *ZBORNIK RADOVA naučnog skupa "Islamska tradicija Bošnjaka: Izvori, razvoj, perspektive"*: Rijaset IZ u BIH : Sarajevo, str. 409-422.

Hasani M. (2010). "Vakuf – zanemarena tema", *Takvim za 2011*, Rijaset IZ-e u BiH, 2010, str. 73-81.

Matić, M. (2004). "Specifičnosti poljoprivrede i važnost agroekonomske

struke u tržišnim uvjetima poljoprivredne proizvodnje”: *Agronomski glasnik : glasilo Hrvatskog agronomskog društva*. 66 (2004), 6 ; str. 455-465

Kisić, I. i drugi, (2011). “Utjecaj konvencionalne i ekološke poljoprivrede na kemijske parametre tla”: *Agronomski glasnik* 73, 1-2(2011), str. 27-40.

Mahmutović, S. (2007) “Višedecenijsko uništavanje vakufa u BiH”, *Novi Muallim* 32, Udruženje ilmijje IZ u BiH, Sarajevo : str. 26-32.

Čajlaković, M. (2009). “Nastanak i razvoj institucije vakufa s posebnim osvrtom na vakufe u BiH”, *Glasnik Rijaseta IZ-e* 3-4, Rijaset IZ-e u BiH: Sarajevo : str. 239 – 256.

Internet izvori:

www.rijaset.ba
www.zkk.ba
www.fbihvlada.ba
www.vakuf.ba
www.akos.ba

الموجز

الأوقاف الزراعية في البوسنة والهرسك وفرص تجديدها

خير الدين باتورتش

كان أول وقف في بداية نشأة الإسلام، وقفا زراعيا. والوقف «ملكية دائمة» تلزم الفئة المخصصة لها برعايته وتطويره وتجديده. وإن ابتكار الفوائد من الوقف، والمحافظة على وظيفته وصيانته، مسألة مهمة للمجتمع المسلم. ويمثل الوقف قاعدة اقتصادية اهتم بها المسلمون عبر التاريخ الاسلامي واعتبروها شرطا للتنظيم الجيد للنشاطات التي يعتمد عليها استقرار المسلمين وأمنهم المادي. كانت ظاهرة وقف الأراضي الزراعية واسعة الانتشار في البوسنة والهرسك، لذا يناقش هذا البحث إمكانات تجديد الأوقاف الزراعية وتطويرها في البوسنة والهرسك، مع تقديم عرض ملموس للمقومات الرئيسية في تجديد بساتين الفاكهة الموقوفة.

الكلمات الرئيسية: الوقف، الزراعة، صندوق تجديد الأشجار المسنة، المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك.

Summary

AGRICULTURAL WAQFS IN BIH – PROSPECTS OF RESTORATION

Hajrudin Baturić

First waqf in the constitutive period of Islam was agricultural land. Waqf as a “lasting good” obliges the community for which it is intended as such, to maintain, improve and renovate it. Functioning and maintenance of waqfs is an important issue for Muslim community. Waqf is economic foundation esteemed by Muslims in the history of Islam as a precondition for good organisation of activities that are essential for stability and material security of Muslims. In Bosnia and Herzegovina agricultural land was often made a waqf, this article reflects upon possibilities of renewal and development of agricultural waqfs in BiH, orchards in particular.

Key words: waqf, agriculture, fond for restoration of plantations, Islamic Community in BiH